

CONSEMĂNĂRI DOCUMENTARE DESPRE TIPĂRITURILE DE BLAJ

Maria Basarab

Bibliografia referitoare la vechea tipografie din Blaj, cu tipografii și tipărițiurile ei, a înregistrat și înscris mereu studii și articole, sau chiar volume, care conturează istoria Blajului cultural. Sursele documentare nu sunt epuizate, așa încât, acum, semnalăm documente de arhivă, care ne înștiințează despre tipărițiurile de Blaj, cărți și periodice, care au fost cunoscute prin mijlocirea bisericilor și a școlilor confesionale greco-catolice, în cazul nostru, din localități hunedorene.

Ca o continuare a ideilor iluministe cuprinse în scrierile reprezentanților Școlii Ardelene, se menține cadrul istorico-cultural și în secolele următoare. Prin scrierile lor, autorii de cărți blăjene sau susținătorii, prin articole scrise, ai publicațiilor periodice, au creat mai mult decât o cultură teologică. S-a promovat o tendință încadrată în cultura europeană modernă. În acest sens, marile schimbări din secolul al XIX-lea, începute prin extinderea predării în limba română (nu numai în limba latină), atât în gimnaziu cât și la cursurile de filosofie și teologie, și în plus, înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin au înălțat valoarea a tot ceea ce s-a tipărit la Blaj: cărți religioase, cărți didactice sau scurte scrieri din gazete și reviste. Aparițiile tipografice erau popularizate prin adrese, care au devenit izvoare documentare, acum, pentru completarea ideii de circulație a tipărițiurilor de Blaj în zona Hunedoarei. Prin urmare, pe lângă publicarea exemplarelor de carte românească tipărită la Blaj, existente în județul Hunedoara, în *Carte românească veche în Muzeul din Deva* (Deva, 1998), articolul din volumul *Spiritualitate transilvană și istorie europeană* (Alba Iulia, 1999), și în cartea *Cuvinte mărturisitoare...* (Deva, 2001), relevăm informații arhivistice privitoare la anunțuri publicitare despre aparițiile tipografice blăjene, cunoscute astfel, de școlari, de dascăli, de preoți ori de cei cu funcții ecleziastice, sau de simpli știutori ai scrisului și cititului. Desigur, aceste înștiințări despre cărți religioase, ori de școală, sau despre revistele tipărite la Blaj, nu ne descoperă rarități tipografice, nu se constituie în surse informative de excepție, totuși ele se justifică drept informații de document, care se includ într-un fragment de istorie tipografică blăjeană.

Într-o primă categorie grupăm știrile despre cărțile de cult. Citite mai întâi de preoți, dar spre folosul credincioșilor, cărțile de Blaj s-au remarcat prin învățăturile din predoslovii. *Ceaslovul* din anul 1751 a fost tipărit în mod deosebit pentru tineri „spre a învăța și a se deprinde în sfintele scripturi”. Profunda pildă a talanților din predoslovia *Strastnicului* din 1753, îndeamnă la îmbogățirea și împărtășirea harului primit. În „Cuvântul către cititori” al *Triodului* din 1771, s-au menționat izvoarele cărții, ca și în *Floarea adevărului*

(1750). La *Minologhionul* din 1781, s-a lucrat peste un deceniu, în anul 1772 se găsea la cenzură¹. Așadar, cărțile de cult tipărite la Blaj au fost veacuri la rând folosite spre buna cunoaștere a rânduielilor bisericești, dar și a celor cărturărești.

Revenind la tema articolului, relevăm o adresă din anul 1882, în care se menționa titlul cărților expediate de la Blaj Episcopiei din Lugoj, căreia îi era arondată zona Hunedoarei, „cărți trimise gratuit”: *Strastnic, Octoiubul cel Mare, Evanghelia, Minei și Triod*². A semnat adresa „Ioan Vancea Mitropolit, Blaj, 1 iulie, 1881”.

Preocupare pentru cunoașterea și procurarea cărților a existat și la îndemnul episcopului de Lugoj, Alexandru Dobra, care în anul 1859 se adresa vicarului de Hațeg, Gavril Pop:

„[...] despre cărțile și bibliotecile private care rămân dimpreună cu cealaltă masă religioasă după preoții repausați, de religie catolică [...] cărțile rămân la biblioteca parohiei, dar dacă Preotul a lăsat datorii neplătite, cărțile pot fi vândute pentru recuperarea datoriei”³.

Noutățile tipografice erau semnalate prin adrese expediate la protopopiate. Astfel a fost anunțat protopopul de Hunedoara despre retipărirea, la Blaj, a *Triodului*: „cu litere străbune [latine – n.n.], care s-a și prelucrat după textul original grecesc. Va costa 9 fl. legat, legat în piele 10 fl., nelegat 6 fl., 50 cr. v.a.”⁴. Cartea *Etica creștină*, dată afară de Dr. Ioan Rațiu, profesor în Blaj, era anunțată de către Veneratul Ordinariat de la Lugoj, pentru „prenumerațiune”⁵. În anul 1885, în registrul bisericii din Ostrov (Vicariatul Greco-Catolic Hațeg), la rubrica „Erogațiuni”, era menționată la „cumpărat” cartea lui Gavril Pop, *Predici*, cu prețul de 2 fl., 12 cr. O adresă tipizată, tipărită într-un format mai îngrijit, cu motive decorative, trimisă de la Blaj, cu ștampila Tipografiei și a Librăriei Seminarului Greco-Catolic, a Oficiului Greco-Catolic din Dobra, propunea spre cumpărare cărțile „Orologier, legat în piele, Evhologiu, Liturghier”; ea era semnată, „cu toată stima Oct. Măcelariu”⁶. Preotul Parohiei Bârcea Mare, Iosif Bardoși, a subscris la prenumerare, în anul 1905, pentru *Mineiul*, ediția II, cu litere latine „căci cel vechi e defectuos, numai de-ar fi cu preț moderat, ori dacă ar fi prețul mai mare să se poată plăti în rate”⁷. Într-un alt formular tipizat, trimis de Librăria Seminarului Greco-Catolic

¹ Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite, în Perspective*, München, 1999, p. 157.

² Arhivele Naționale. Direcția Județeană Hunedoara (în continuare ANDJH, fond *Parohia Greco-Catolică Hunedoara*, dos. 1/1882, f. 21.

³ Idem, fond *Vicariatul Greco-Catolic Hațeg*, dos. 2, f. 85.

⁴ Idem, fond *Parohia Greco-Catolică Hunedoara*, dos. 1/1889, f. 71.

⁵ Idem, fond *Parohia Greco-Catolică Geoagiu*, dos. 1/1894, f. 4.

⁶ Idem, fond *Parohia Greco-Catolică Hunedoara*, dos. 1/1898, f. 18.

⁷ Idem, dos. 1/1905, f. 6.

din Blaj „Preaonoratului Domn Dr. Iacob Radu, Vicar Foraneu în Hațeg”, erau menționate, presupunem ca expediate:

„64 ex. Catehism mic, a 29 f., cu 11 cor. 52 fil., 10 ex. Catehism de mijloc, a 46 f., cu 4 cor. 14 fil., 20 ex. Istoria biblică a 36 f., cu 6 cor. 48 fil., 1 Acatist mic a 24 f., cu 22 fil., 1 Octoih mic cu Penticostar legate laolaltă”.

Aceluiași destinatar i-au fost expediate, puțin mai târziu, cărțile lui Nicolae Iorga, *Inscripții din Bisericile Ardealului și Neamul Românesc din Ardeal și Țara Ungurească*⁸.

Am selectat, într-o altă categorie, informațiile documentare privitoare la cărțile școlare. Implicarea dascălilor școliți ai Blajului în alcătuirea cărților pentru școală, ca și a preoților și mai ales a vicarilor de Hațeg în răspândirea și învățarea școlărilor din ele, se poate remarca prin circulația cărților didactice de Blaj în școlile greco-catolice din localități hunedorene.

Perseverența competentă a vicarului Ștefan Moldovan în susținerea învățământului de calitate în această zonă poate fi din nou amintită. Dar treburile școlilor erau mereu în atenția înalților ecleziaști. Într-o scrisoare din anul 1862, mitropolitul Alexandru Șterca Șuluțiu se interesa, din Blaj, prin vicarul de Hațeg Gavril Pop despre „statutul școlilor noastre triviale și lipsa de o demult dorită îmbunătățire a soartei Docenților”⁹. De altfel, mulți dintre dascălii care-i pregăteau pe școlarii din satele hațegane, erau absolvenți ai școlilor Blajului. Doveditor este numărul mare de „testimonii scolastice” păstrate la arhivă. În aceeași idee, episcopul Alexandru Dobra de Lugoj se adresa Vicarului de Hațeg, Petru Pop, și solicita ca în școlile nou înființate să fie numiți „indivizi calificați [...] s-ar putea prepara candidați de învățători pentru misiunea lor, de ex. la Institutul Preparandial din Blaj sau la școlile erarhiale din Hațeg”¹⁰.

În Hațeg era cunoscut numele unui comerciant de cărți. În anul 1879, o adresă semnată de vicarul Beniamin Densușianu înștiința că:

„după cum vi s-a anunțat în cercularul trecut, la neguțătorul Bucur Popovici în Hațeg, se află acum aduse cărți școlare cu prețuri moderate, anume: ABCdariul Solomon, de Blasiu, Legendarele Solomon, de Blasiu, Catehismul lui Rațiu de Blasiu [...] sunt prescrise de Veneratul Ordinariat a se propune în școlile noastre. Deci, să se facă aceasta cunoscut Scaunelor Școlare și învățătorilor pentru ca numai aceste cărți să se procure și propună în școlile noastre pentru ca să se susțină uniformitatea învățământului și să nu se propună la o școală un felu de cărți și la alta altele”¹¹.

⁸ ANDJH, fond *Vicariatul Greco-Catolic Hațeg*, dos. 2/1906, f. 352, f. 353, f. 354.

⁹ Idem, dos. 2/1862, f. 15.

¹⁰ Idem, dos. 2/1868, f. 57.

¹¹ Idem, dos. 1/1879, f. 9.

Adresa nu prea lăsa loc manualelor alternative. Se revine la numele vânzătorului de cărți din Hațeg și în registrul bisericii din Ostrov, în anul 1886, unde era menționat că „s-au scris lui Popovici neguțătorul din Hațeg, ca cărțile cerute să nu se trimită până nu se va deschide cursul prelegerilor”.

Periodic, dascălii din Vicariatul Hațeg întocmeau situații statistice numite „Arătare Tabelară despre starea școlii”, menționându-se și manualele întrebuițate. Astfel, în anul 1890, în majoritatea școlilor din acest vicariat, erau folosite cărțile: I. Rațiu *Doctrina* (Blaj, 1878), G. Pop, *Istoria biblică* (Blaj, 1871), Solomon-Munteanu, *Elementariu* (Blaj, 1873), Șt. Pop, *Legendariu* (Blaj, 1878), *Geografia pentru cursul I* (Blaj, 1878). Până în anul 1905 nu s-au constatat multe modificări din acest punct de vedere, abia în acel an adăugându-se cărțile: *Aritmetica* (Blaj) de Ioan Stoian, și *Constituțiunea Patriei* (Blaj), de Ioan Fekete Negruțiu. În paralel cu școala se urmărea și constituirea și îmbogățirea bibliotecilor. Într-un raport al bibliotecarului Reuniunii Învățătorilor greco-catolici din ținutul Hațegului s-a scris că, pe lângă cele 190 opuri în 20 de volume și 335 fascicole, s-au mai procurat 3 opuri în 4 volume, adică *Teologia fundamentală* de Dr. Vasile Suci, 2 volume, *Alcoolismul* de Dr. Izidor Marcu și s-a făcut abonament la *Foaia școlastică* (Blaj), 12 fascicole. Raportul este semnat de Dr. Iacob Radu, Vicar, Președinte al Reuniunii și Roza Lupan învățătoare¹².

Într-o a treia grupă am reunit anunțurile documentare despre periodicele de Blaj, semnalate în localități din Vicariatul Hațeg. Mai cunoscute au fost *Foaia școlastică* și *Unirea*. *Gazeta Unirea* a apărut în decembrie 1891 și s-a tipărit până în anul 1945. Subtitlul programatic a fost de la început „Foaie bisericească”, cu dublă semnificație: religioasă dar și politică, cu tentă națională. A fost o gazetă informativă, cu apariție săptămânală, în care s-au publicat, pe lângă articolele legate de viața pastorală, și articole literare sau științifice. Articolele din publicațiile periodice, prin conținutul lor, au mers în paralel cu evenimentele politice și sociale. În general, au fost solicitate de dascălii și preoții hunedoreni, exceptând disfuncționalitățile provocate de primul război mondial.

În anul 1908, învățătorul Nicolae Lateș din Densuș, propunea Adunării Generale a Reuniunii Învățătorilor „a mijloci ca fiecare învățător să capete pe spesele susținătorilor de școală, revista pedagogică *Foaia școlastică* de la Blaj¹³. În „Protocolul” luat în ședința reprezentanței bisericești greco-catolice din Vălioara, ținută în 9 aprilie 1911, se menționa:

„Conclus referitor la solvirea abonamentului foii „Unirea”, dorim ca și pe venitor să se procure, și prețul abonamentului întreg să se plătească din Cassa Sfintei Biserici [...] este foaia menită a servi de îndreptar și călăuz preotului în

---

¹² Idem, dos. 2/1908, f. 136.

¹³ Idem, dos. 2/1908, f. 180.

multe afaceri pe terenul vast al activității pastorale nu mai puțin pe cel național, cultural. Silviu Simoneti, președinte¹⁴.

Aceeași propunere a fost făcută și de alți preoți și învățători. Preotul Petru Chețian, din Densuș, propunea ca abonamentul la foaia bisericească *Unirea* din Blaj să fie plătit numai pentru biserică, nu și pentru școală¹⁵. În același an 1911, preoții din protopopiatul Săcărâmb erau îndemnați să se aboneze la *Unirea* și *Cultura Creștină* din Blaj, pentru că „fiecare preot trebuie pentru nutremântul minții și sufletului spre progresare în știință, să citească cât mai multe ziare”¹⁶.

Mai convingătoare, în privința cărților și a periodicelor tipărite la Blaj, existente în depozitul Tipografiei Seminarului și anunțate spre a fi cunoscute în Vicariatul Greco-Catolic Hațeg, sunt două adrese din anul 1879, însoțite de un catalog-listă a tipăriturilor.

În „Protocolul” luat în sinodul scaunului vicarial, ținut în Hațeg, la 28 aprilie 1879, sub președinția vicarului Beniamin Densușianu, fiind de față preoții districtuali, s-au prezentat punctele:

- „Recercarea Prefectului Tipografiei Seminariale din Blasiu, din 20/1 a.c. [1879 – n.n.] nr. 11”, prin care se comunică spre publicare două cataloage de cărți bisericești și scolastice și se recomandă spre prenumerare foile periodice ca *Economul* cu *Foaia scolastică*.

- „Recercarea Tipografiei Seminariale din Blasiu, din 20/3 a.c. [1879 – n.n.] pentru prenumerare la opul *Îndreptariu practic în toate cauzele financiare*, edat de George Pop, secretariu de finanțe”¹⁷. În același sens, o altă adresă de la Blaj către Vicariatul din Hațeg anunța:

„[...] am onoarea a trimite în alăturare 2 cataloage de ale Tipografiei Seminariale, din care veți binevoi a cunoaște cărțile bisericești și scolastice cum și tipăriturile ce se află de vânzare. Comisiunile cu care ne veți onora vor fi efectuate numai de câț. Dacă se vor comanda mai multe cărți de una dată se va computa un rabat de 15 la sută în cărți sau bani. Totunadată alături 10 exemplare „Foaia scolastică” și „Economul”, cu rugare ca să binevoiți a le împărți comunelor bisericești, domnilor parohi sau învățători din vicariatul subordonat, îndemnându-i a prenumera și în modul acesta a sprijini întreprinderea aceasta folositoare școlilor noastre. Blasiu, în 20 ianuarie 1879, Prefectul Tipografiei Seminariale, I. M. Moldovan”¹⁸.

Lista-catalog este tipărită și cuprinde 17 titluri de carte religioasă, 49 de titluri de „cărți scolastice, istorice ș.a.”, 20 de tipărituri (acte, documente) și 8 feluri de „tece de scris pentru școală”. Pentru cărțile bisericești, probabil tipărite la începutul secolului al XIX-lea, se menționează formatul filelor, se

¹⁴ Idem, dos. 2/1911, f. 35.

¹⁵ *Ibidem*, f. 93.

¹⁶ ANDJH, fond *Parohia Greco-Catolică Geoagiu*, dos. 1/1911, f. 25.

¹⁷ ANDJH, fond *Vicariatul Greco-Catolic Hațeg*, dos. 2/1879, f. 18.

¹⁸ Idem, dos. 2/1879, f. 107.

adaugă la *Orologiu* că este legat în piele și aurit. Sunt tipărite cu litere chirilice cu excepția unui „Acatist in 8, cu litere latine, sub presă”. Autorii acestor cărți de școală sunt dascăli, canonici cu nume consacrat: Timotei Cipariu, Basiliu Rațiu, Emil Chirilă, Silviu Nestor, Ștefan Pop, Ioan Micu Moldovan, Ioan Rațiu, Munteanu-Solomon, Beniamin Pop, Nicolae Popescu.

Lista-catalog are o parte introductivă, explicativă: „În puterea contractului încheiat în iuliu a.c. Tipografia, Compactoria și Librăria ridicate de d. W. Kraft în Blaj au trecut în proprietate și manipularea nemijlocită a Seminarului”, iar la sfârșit se aduc alte lămuriri, care facilitează formarea ideii exacte despre Tipografie: „Lucrările tipografice de orice specie se execută în Tipografia Seminarului cu promptitudine pentru prețuri moderate. Cărțile bisericesti ș.a. la cerere se leagă în compactoria proprie după plac”¹⁹. Recomandările practice sunt continuate pentru a-i determina și a-i motiva pe cumpărătorii de carte.

Tipografia, tipografii, autorii de cărți s-au format pe lângă școala Blajului, așa încât, totul se lega, cel puțin spiritual, de învățăturile căpătate la această instituție. De aceea, aparent indirect legat de tema comunicării, dar nu departe de ceea ce a însemnat acest centru de cultură, redăm un document din anul 1924, un „apel către toți iubitorii de lumină și cultură”:

„Școalele noastre din Blaj, cu un trecut de aproape 200 de ani, sunt în pericol. Izvorul lor de susținere, care era pământul câștigat prin posturile și crucețile marilor noștri Arhieri, prin expropriere, a fost săcat și acum au ajuns ca prin glasul iubitului nostru Arhiepiscop și Mitropolit Dr. Vasile Suciuc să ceară în primul rând sprijinul foștilor elevi, cum și a tuturor oamenilor, care știu că în aceste școli s-au format caracterele cele mai tari și s-au cultivat morala cea mai înaltă. La izvorul acesta nesăcat de cultură s-au adăpat nu numai români de ambe confesiuni, ci și străini, deci e de datorința tuturorora ca să ajute aceste Instituții și să-și dea obolul lor pentru școalele din Blaj și numele lor va fi scris cu litere de aur în analele Institutului Recunoștinței. Teofil Crișan, Vicar Foraneu ”²⁰.

Dincolo de motivația emoțională, se întrevăde aici dovada recunoașterii foloaselor dobândite în școală și cărțile ei. Întoarcerea, din nou, la tipăriurile de Blaj, de această dată prin abordarea scurtelor știri din documente de arhivă, sporește interesul, încă, pentru ceea ce s-a scris și tipărit la Blaj, cu răsunet într-un larg spațiu geografic. Aceste „anunțuri”, informații scurte, cu referire la scrierile blăjene, implică nume ale personalităților teologice și culturale ale timpului, dar și preocupări ale celor care credeau în chemarea spre carte. Încunoștințările de arhivă selectate acum nu sunt consemnări efemere, ele rămân o constantă prin mesajul lor cultural.

---

¹⁹ Idem, dos. 2/1879, f. 11.

²⁰ Idem, dos. 2/1924, f. 1.

NOTES DOCUMENTAIRES SUR LES OUVRAGES IMPRIMÉS À BLAJ
Résumé

L'auteur de la ci-présente communication nous offre, dans le contexte de quelques considérations istorico-culturelles sur l'imprimerie de Blaj et sur les livres roumains y imprimés, maintes «notes documentaires», existantes aux région de Hațeg. Pour continuer les préoccupations de recherche scientifique sur les livres roumains anciens (*Cartea românească veche în Muzeul din Deva*, Deva, 1998; *Cuvinte mărturisitoare [...]*, Deva, 2001 etc.), s'agissant surtout des ouvrages imprimés à Blaj, l'auteur illustre – par des témoignages documentaires appartenant à la seconde moitié du XIXème siècle (annonces de l'imprimerie, listes des livres, catalogues etc.) – l'effort que l'imprimerie de Blaj a fait pour diffuser les livres y imprimés dans diverses régions culturelles et géographiques du diocèse. De ce point de vue, il intéresse les renseignements portés sur une telle activité, ayant enregistré de notables résultats dans le archidiaconat de Hunedoara et dans le vicariat de Hațeg, là où de nombreux curés et intellectuels s'étaient remarqués, tels le métropolitain Alexandru Sterca Țuluțiu, Dr. Iacob Radu, le vicaire de Hațeg, les vicaires Ștefan Moldovan, Beniamin Densușianu, Teofil Crișan e.a.